
પ્રવચન નં. ૪ શ્લોક-૯, ગાથા-૨ થી ૩ મંગળવાર, ફાગણ સુદ ૫, તા.૦૨-૦૩-૧૯૭૧

નિશ્ચયથી પોતાના પરમ આત્માની શ્રદ્ધા તે વાસ્તવિક શ્રદ્ધા અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા એ વાસ્તવિક શ્રદ્ધા નહિ, એનું નામ કથંચિત્. કહો, સમજાય છે કાંઈ? વીતરાગ માર્ગ બાપુ! ઝીણો છે, ભાઈ! એણે અનંતકાળમાં એ વાતને દષ્ટિમાં લીધી નથી. આહા..! નિજ પરમાત્મા એમ આચાર્યે શબ્દ વાપર્યો છે ને? 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' મુનિ હતા, પંચમહાવ્રતધારી દ્વિગંબર આત્મધ્યાની અંતરમાં ઉતરેલા. ઈ કહે છે કે, નિજ પરમાત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા. પોતે અખંડ આનંદમૂર્તિ પૂર્ણ સ્વરૂપ (છે). પરમ આત્મ એટલે પરમ ધ્રુવ સ્વરૂપ પારિણામિકભાવ, શાયકભાવ, આનંદભાવ, ત્રિકાળભાવ. આહાહા..! એના સન્મુખ થઈને એની અંતર સમ્યગ્દષ્ટિ

કરવી એને વ્યવહાર રત્નત્રયની અપેક્ષા નથી. એવો એ સમ્યગ્દર્શન ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘નિજ પરમાત્મતત્ત્વના સમ્યક્ જ્ઞાન...’ જુઓ! આ આચાર્ય! ટીકા તો કેટલી સરસ છે પણ લોકોને નિશ્ચય સત્ય શું છે એની ખબરું ન મળે, બહારમાં ભટક્યા ભટક કરીને જાણે કલ્યાણ થઈ જશે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞદેવ, તીર્થંકરદેવ અને પૂર્વ આચાર્યો અનંતા આને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. માથે આવ્યું છે ને? પૂર્વાચાર્યોએ પરમ વીતરાગ સર્વજ્ઞના શાસનમાં આ કથન કહ્યું છે. ભગવાનઆત્મા... દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા તો નહિ, કેમકે વિકલ્પ છે. રાગનો ભાગ વ્યવહાર રત્નત્રય ત્રણનો ભેગો આવે એ વિકલ્પ છે, એ નહિ. એક સમયની પર્યાયનો અંશ જે વિકાસ છે એની શ્રદ્ધા પણ નહિ. કારણ કે, પર્યાયના અંશની બુદ્ધિ, શ્રદ્ધા એ તો મિથ્યાશ્રદ્ધા છે. એ તત્ત્વ તો એમાં આવ્યું નથી. સમજાણું કાંઈ? ભારે.

નિજ પરમતત્ત્વનું શ્રદ્ધાન અને એનું જ્ઞાન. પોતાનો નિજ સ્વભાવ ધ્રુવ, જ્ઞાન ને આનંદ (છે), એનું જ્ઞાન. એ જ્ઞાનમાં, શાસ્ત્રજ્ઞાનની અપેક્ષાની એને જરૂર નથી, એમ કહે છે. એ.. ‘દેવાનુપ્રિયા’! આ એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- આમાંથી બીજું કાંઈ સહેલું થઈ શકે એમ છે?

ઉત્તર :- માર્ગ એનો આ હોય. મોઢે ખવાય એનું સહેલું એવું કાંઈ છે? આંખમાં નખાય ને કાનમાં નખાય એવું (છે કાંઈ?). એવો પ્રશ્ન છે એનો. આહા...! માર્ગ તો ભગવાન અનાદિ તીર્થંકર ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદેવે આ કહ્યો છે. એનાથી વિરુદ્ધ કહે ઈ વીતરાગના માર્ગની શ્રદ્ધા નથી. એવી વાત છે. જગતને સાચું સાંભળવા મળે નહિ, એ ક્યારે શ્રદ્ધે ને ઓળખે ને ક્યારે અનુભવે. ભગવાન તારું સ્વરૂપ તો પૂર્ણ છે ને! નિજ પરમાત્મ શબ્દ વાપર્યો છે. અરિહંત તીર્થંકરદેવ તો પરદ્રવ્ય છે, પરદ્રવ્યની શ્રદ્ધા, ધારણા, ત્વરાથી તજો એમ ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે. ૩૧ પાને. ભાઈએ વાંચ્યું છે કે નહિ? સંતની વાણી, અમૃતવાણી સંતની, એમાં આવે છે. પરદ્રવ્યની શ્રદ્ધા ત્વરાથી તજો એમ આવે છે. ભગવાન કહે છે કે, મારી શ્રદ્ધા ત્વરાથી છોડ, તારી શ્રદ્ધા કર એમ કહે છે. લ્યો! એ.. ‘સ્વરૂપચંદભાઈ’! ચોપડી મળી છે કે નહિ? નથી આમાં? આ મળી છે કે નહિ? નથી મળી. એમાં છે, ૩૧ પાને છે. જુઓ!

‘પરદ્રવ્યની ધારકતા ત્વરાથી તજો.’ તીર્થંકરદેવ અરિહંત આવા હોય ને એની આવી શ્રદ્ધા હોય, એ ધારકતા ત્વરાથી તજો. કેમકે એ તો વિકલ્પ છે, રાગ છે. આહા...! માર્ગ તે માર્ગ પ્રભુનો. ‘પરદ્રવ્યની રમણતા ત્વરાથી તજો.’ પર અરિહંત તીર્થંકરદેવ એનો પણ વિકલ્પ ને એની શ્રદ્ધા એ રાગ છે. એની રમણતા છોડ. આહાહા...! ‘પરદ્રવ્યની ગ્રાહકતા ત્વરાથી તજો.’ ભગવાન નિજ દ્રવ્ય ત્રિકાળી જ્ઞાયક અવિનાશી સ્વભાવ ભાવનો ભંડાર, એવો પરમાત્મા પોતાનો. આહાહા...! એનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞાનને શાસ્ત્રજ્ઞાન અને તીર્થંકરદેવે

કહેલી વાણીનું જ્ઞાન, એની પણ જેને અપેક્ષા નથી. 'નવરંગભાઈ'! આહાહા...! છે? જુઓ!

'નિજ પરમાત્મતત્ત્વના સમ્યક્શ્રદ્ધાન,...' નિજ પરમાત્મતત્ત્વનું સમ્યક્જ્ઞાન, એ સમ્યક્ બધાને લાગુ પાડવું. નિજ પરમાત્મતત્ત્વનું સમ્યક્અનુષ્ઠાન. ચારિત્ર કોને કહેવું? કે, ભગવાન આનંદ અતીન્દ્રિય મૂર્તિ પ્રભુ, એનું જે દર્શન ને જ્ઞાન થયું એમાં અંદર લીનતા, અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીનતા (થવી). એને ચારિત્ર ને અનુષ્ઠાન કહેવામાં જૈન દર્શનમાં આવે છે. આહાહા...!

આ 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' પંચમહાવ્રતધારી મુનિ જંગલમાં વસનારા દિગંબર મુનિ હતા. એ 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહેલું, પરમાત્માનું કહેલું, 'કુંદકુંદાચાર્ય'નું કહેલાની આ ટીકા કરે છે. ભાઈ! તારા માર્ગની રીતી તે સાંભળી નથી, ભાઈ! ઊંધે રસ્તે જઈને અમે રસ્તે છીએ એમ માન્યું છે. આહાહા...! નિજ પરમાત્મતત્ત્વનું અનુષ્ઠાન, 'જેઠાભાઈ'! એ અનુષ્ઠાન કીધું છે. ઇ અનુષ્ઠાન છે. પંચમહાવ્રતમાં વિકલ્પ-ફિકલ્પ એ અનુષ્ઠાન (નહિ). એ તો રાગ છે, ઝેર છે. આહાહા...! વીતરાગનો માર્ગ સાંભળવો કઠણ પડે. સમજાણું કાંઈ?

'નિજ પરમાત્મતત્ત્વના સમ્યક્ અનુષ્ઠાનરૂપ શુદ્ધરત્નત્રયાત્મક માર્ગ...' શુદ્ધરત્નત્રય-વીતરાગી સમ્યગ્દર્શન, વીતરાગી જ્ઞાન ને વીતરાગી લીનતા, એ શુદ્ધરત્નત્રય. એને શુદ્ધ મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. વ્યવહારરત્નત્રય વચમાં વિકલ્પ (આવે) એ કાંઈ મોક્ષનો માર્ગ નથી એમ ભગવાન પોકાર કરે છે. જૈન શાસનમાં આ પ્રકાર છે. સમજાણું કાંઈ? 'એ શુદ્ધરત્નત્રયાત્મક માર્ગ પરમ નિરપેક્ષ હોવાથી...' હવે એનો નીચે આપણે અર્થ છે ને? ઓલું મીંડુ એની નોટ નીચે છે, જુઓ! 'શુદ્ધરત્નત્રય અર્થાત્ નિજ પરમાત્મતત્ત્વની સમ્યક્ શ્રદ્ધા, તેનું સમ્યક્ જ્ઞાન...' તેનું જ્ઞાન-ભગવાનઆત્માનું જ્ઞાન આહાહા...! 'અને તેનું સમ્યક્ આચરણ...' ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન ને આનંદનું ધામ, એ આનંદનું આચરણ, અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદમાં આચરણ-રમવું, 'એ પરની તેમજ ભેદોની લેશ પણ અપેક્ષા રહિત હોવાથી...' નિમિત્તની પણ જેમાં અપેક્ષા નથી, ભેદોની જેમાં અપેક્ષા નથી, ગુણ-ગુણીના ભેદ ને પર્યાયવાન ને પર્યાયના ભેદની પણ અપેક્ષા જ્યાં નથી. આહાહા...!

કહે છે કે, 'પરની તેમ ભેદોની લેશ પણ અપેક્ષા...' નહિ. જરીએ અપેક્ષા નહિ. કારણ કે પરમ નિરપેક્ષ કીધું છે ને? આહાહા...! ક્યાં ગયું આમાં સ્યાદ્વાદ? આમ પણ થાય ને આમ પણ થાય. આમ જ થાય, બીજી રીતે ન થાય એનું નામ સ્યાદ્વાદ છે. એ.. 'દેવાનુપ્રિયા'! હા, પાડે છે, શું કરે પણ ન્યાં? આહાહા...! હમણા નહિ કહે, પછી કહેશે, એમ કહે છે. આહાહા...!

'તે શુદ્ધરત્નત્રય મોક્ષનો ઉપાય છે;...' બાકી દયા, દાન, વ્રતના ભાવ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાના ભાવ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન એ બધું અશુદ્ધ રત્નત્રય-શુભ વિકલ્પ, રાગ છે. આહાહા...! જગતને સાંભળવું કઠણ પડે. સમજાણું કાંઈ? 'પોપટભાઈ'! આવો માર્ગ છે, ભાઈ! લોકો તો એમ જ કહે, હોં! આ 'સોનગઢ'વાળાએ આમ કર્યું. પણ આ ભગવાન શું કહે છે,

સાંભળને! 'સોનગઢ'વાળાનું 'સોનગઢ'પાસે રહ્યું. એ... 'પંડિતજી'! નથી સમજવું, ભગવાન શું કહે છે નથી સાંભળવું, નથી સમજવું. પોતાનો માનેલો કક્કે ઘુંટવો. ઇ વીતરાગ માર્ગમાં ન ચાલે. આ તો સર્વજ્ઞ જેના શાસન ચાલે છે, પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ પરમાત્માનું શાસન છે. સમજાણું કાંઈ?

'તે શુદ્ધરત્નત્રયનું ફળ...' હવે શું કહે છે? જે મોક્ષ થાય છે એ આ શુદ્ધ રત્નત્રયના કારણે થાય છે. વ્યવહાર રત્નત્રયને કારણે નહિ. લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ૮૦ મી ગાથામાં શું કહ્યું?

ઉત્તર :- શું કીધું? ક્યાં કીધું? શું કીધું? અરિહંતે શું કીધું? અરિહંતને જાણીને પોતાને જાણે એ મોહકાયનો (ઉપાય છે). વળી ક્યાં માર્યું ગપ્પ! 'નવનીતભાઈ' કહે છે, ઠીક પ્રશ્ન (કાઢે છે).

મુમુક્ષુ :- હાંકે રાખે છે.

ઉત્તર :- હાંકે નહિ, ભાઈ બીજું કહે છે. ચાલતા પ્રવાહને તોડવું એવા એમના પ્રશ્ન છે, એમ ભાઈ કહેતા હતા. કહે છે, શું કીધું? પાછળથી શું કીધું? 'જે જાણતો અરહંતને' એનો અર્થ શું? એ તો આવી ગયું પહેલા કે, જેણે દેવ-ગુરુ અરિહંત પરમાત્માનું કેવળજ્ઞાન જગતમાં છે એવો જેણે વિકલ્પથી નિર્ણય કર્યો છે, એ નિર્ણય છોડી દઈને સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે નિર્ણય કરે ત્યારે સમક્ષિત થાય છે. એમાં ટીકામાં છે. સમજાણું કાંઈ? ઇ તો વધારે સ્પષ્ટ કરવા કરે છે. ઇ તો પ્રશ્ન નારદ છે. ખોટું છે એને એમ નથી પણ જરી વધારે કાંઈક ખૂટે છે એમ કાંઈક બતાવવું હોય ને કે, મને આમ..... આહાહા..!

કહે છે, ભગવાનઆત્મા નિજ શુદ્ધ આનંદનું ધામ અતીન્દ્રિય રસકંદ, એની સન્મુખની અંતર્મુખની દષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતા એ એક જ માર્ગ છે ને એક જ માર્ગથી મોક્ષનું કાર્ય થાય છે. બે મોક્ષમાર્ગ છે ને બે મોક્ષમાર્ગનું ફળ મોક્ષ છે (એમ નથી). 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં આવે છે. ભાઈ! નિશ્ચય અને વ્યવહારરત્નત્રય બેયથી મોક્ષ થાય. એ તો વ્યવહારનું, પ્રમાણનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. શું થાય? જગત લુટાણું છે. અનંતકાળે આવા મનુષ્યદેહ મળ્યા. જૈનમાં વાડામાં જન્મ (થયો) છતાં જૈન પરમેશ્વરનું શું કહેવું છે એની ખબર નથી અને આ ખબરું વિના એ વ્રત ને તપ ને સાધુઓને લઈને બેસે, બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. ચાર ગતિમાં રખડવાના આચરણ છે એ બધા, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- કોઈને દૂધપાક ન પચતો હોય તો પછી....

ઉત્તર :- રોટલો જોઈએ કે કાંકરા? અનાજ જોવે કે કાંકરા? પેલા તો કાંકરા છે. કહો, સમજાણું કે નહિ? અનાજ જોવે ને? અનાજ જોવે ને. એટલે કે શ્રદ્ધા તો પાકી જોવે ને. ચારિત્ર નબળુ હોય અંદર. એમ. ચોથે ગુણસ્થાને હજી ચારિત્ર ન હોય. આત્માનું જ્ઞાન થાય, આત્માનું દર્શન થાય, ચારિત્ર ન હોય. આખો મોક્ષમાર્ગ જ એ છે. અને આત્માના

આ સમ્યગ્દર્શન વિનાના વ્રત ને તપ એ બધા ઊંધે માર્ગે છે. મિથ્યાત્વને માર્ગે છે, અજ્ઞાનને માર્ગે, સંસાર માર્ગે છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..!

કહે છે, ‘એ શુદ્ધરત્નત્રયનું ફળ શુદ્ધ આત્માની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ...’ શુદ્ધ આત્માની (પૂર્ણ પ્રાપ્તિ). છે ને? શુદ્ધ આત્મ ઉપલબ્ધિ. સ્વ-આત્મ ઉપલબ્ધિ છે ને? એટલે પૂર્ણ પ્રાપ્તિ એમ. આત્મા પૂર્ણ દશાને પ્રાપ્ત થાય એનું નામ મોક્ષ. પણ એ મોક્ષનું કારણ આ શુદ્ધ રત્નત્રય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? લ્યો! ઇ ગાથા પૂરી થઈ. પરમ નિરપેક્ષમાં ઘણું વજન છે. જેને સ્વનો આશ્રય લઈને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર થાય એને પરના આશ્રયની, નિમિત્તની, વિકલ્પની બિલકુલ અપેક્ષા નથી. નિશ્ચયથી એની અપેક્ષા નથી, વ્યવહારથી હો. એ તો જાણવા લાયક છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘હવે બીજી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :’ પોતે ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ ટીકા કરી છે. મુનિ હતા, દ્વિગંબર જંગલવાસી હતા. તીર્થંકરના પરંપરાના કેડાયત સાચા મુનિ હતા, સાચા મુનિ હતા. એકલા દ્રવ્યલિંગ નગ્નપણું ને પંચમહાવ્રતના વિકલ્પો એ તો દ્રવ્યલિંગી કહેવાય અને જેના પંચમહાવ્રતના વિકલ્પમાં પણ ઠેકાણા નથી એ તો દ્રવ્યલિંગી પણ કહેવાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ ભાવલિંગી સંત હતા, એ આ શ્લોક બનાવે છે.

શ્લોક-૯

(પૃથ્વી)

વક્કચિદ્ વ્રજતિ કામિનીરતિસમુત્થસૌખ્યં જનઃ
વક્કચિદ્ દ્રવિણરક્ષણે મતિમિમાં ચ ચક્રે પુનઃ।
વક્કચિજ્જિનવરસ્ય માર્ગમુપલભ્ય યઃ પંડિતો
નિજાત્મનિ રતો ભવેદ્વ્રજતિ મુક્તિમેતાં હિ સઃ।।૧।।

[શ્લોકાર્થ :-] મનુષ્ય ક્યારેક કામિની પ્રત્યે રતિથી ઉત્પન્ન થતા સુખ તરફ ગતિ કરે છે અને વળી ક્યારેક ધનરક્ષાની બુદ્ધિ કરે છે. જે પંડિત ક્યારેક જિનવરના માર્ગને પામીને નિજ આત્મામાં રત થાય છે, તે ખરેખર આ મુક્તિને પામે છે. ૯.

શ્લોક-૯ ઉપર પ્રવચન

क्वचिद् व्रजति कामिनीरतिसमुत्थसौख्यं जनः
क्वचिद् द्रविणरक्षणे मतिमिमां च चक्रे पुनः।
क्वचिज्जिनवरस्य मार्गमुपलभ्य यः पंडितो
निजात्मनि रतो भवेद्व्रजति मुक्तिमेतां हि सः॥९॥

શ્લોકાર્થ :- ‘મનુષ્ય ક્યારેક કામિની પ્રત્યે રતિથી ઉત્પન્ન થતા સુખ તરફ ગતિ કરે છે...’ અનાદિનો વિષય વાસનામાં મીઠાશને સુખ માની અનાદિથી મિથ્યાદષ્ટિ જીવ એમાં ગતિ કરે છે. ઓહોહો...! આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ હોવા છતાં એ આનંદનો અનાદર કરીને મિથ્યાદષ્ટિ એ કામિની પ્રત્યે, સ્ત્રી પ્રત્યે, રતિ રમતમાં ઉત્પન્ન થતા સુખ-કલ્પના, રાગ, ઝેર, દુઃખ એ સુખને વ્યવહારે લોકો કહે માટે કહ્યું છે. એના તરફ ગતિ કરે છે. અરે...રે...! જે ચૈતન્યને લૂંટે છે. અહીં તો ધર્મ, અર્થ ને કામ ત્રણ છે ને? એમાંથી કામ અને અર્થ બેની વ્યાખ્યા લેવી અને ઓલામાં સાધન મોક્ષનું લેવું છે.

‘મનુષ્ય ક્યારેક કામિની પ્રત્યે રતિથી ઉત્પન્ન થતા સુખ તરફ ગતિ કરે છે...’ પણ એનો અર્થ એમ નહિ કે, સ્ત્રીનો વિષય છોડ્યો માટે એને ધર્મ થઈ ગયો, એમ નથી. શરીરથી જાવજીવનું બ્રહ્મચર્ય પાળે, (આખી) જિંદગી બાળબ્રહ્મચારી (રહે). છતાં એની દષ્ટિ હજી પર ઉપર છે. શરીરમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવું, દેહથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ હજી શુભ વિકલ્પ ને રાગ છે, ધર્મ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

એ રતિને પણ, એ રાગના ભાવને છોડી આત્માના આનંદનો અંતર બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મ એટલે આનંદ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એનું બ્રહ્મચર્ય-અંદર રમે એને બ્રહ્મચર્ય કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? સ્ત્રી છોડી ને બ્રહ્મચર્ય પાળીએ માટે અમે ધર્મી છીએ, ભગવાન ના પાડે છે. આહાહા...! કેમકે અંદરમાં જે રાગ ઉઠે છે કે, આને સેવું નહિ, ભોગવું નહિ, એવો વિકલ્પ, એ વિકલ્પને પણ પોતાનો માને છે અને એની સાથે વ્યભિચાર-એકત્વ કરે છે એ અબ્રહ્મચારી છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એટલે કોઈ કહે કે, કામિની પ્રત્યેનું સુખ છોડીએ છીએ તો હવે તો અમારે ધર્મ થાય ને? પણ ખરેખર તો રાગભાવ જે છે એની સાથે એકત્વબુદ્ધિ (છે) એ જ વ્યભિચાર ને અબ્રહ્મચર્ય છે. આહા...! ભગવાન અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ, એને પરમાં ક્યાંય સુખબુદ્ધિએ કલ્પનાથી માનવું એ બધો મિથ્યાત્વભાવ છે.

‘વળી ક્યારેક ધનરક્ષાની બુદ્ધિ કરે છે.’ આ અર્થ લીધો, અર્થ. પહેલો કામ લીધો હતો. લક્ષ્મીની રક્ષાની બુદ્ધિ કરે છે. ‘ચક્રે’ શબ્દ છે ને? ભાઈ! એનો અર્થ ‘કરે છે’. ‘ચક્રે’ એટલે કરે છે. અનેકાંત ચક્રમાંથી ક્યાંથી કાઢ્યું?

મુમુક્ષુ :- કેમાંથી કાઢ્યું?

ઉત્તર :- હા કે છે ને. કરે છે. ... ચક્ર બનતું હશે? પણ ચ ક્યાંથી આવ્યો? મને તો શંકા પડી. ચક્રમાં ચ શબ્દ છે ને? ચક્રે બનતો હશે, પણ ચ ક્યાંથી આવ્યો? સંસ્કૃતના પ્રોફેસર છે. 'ચક્રે' છે ને. કરે છે.

ક્યારેક લક્ષ્મીની રક્ષા કરે છે. એનું રૂપ લીધું ને! માણસનું રૂપ. આહાહા...! ક્યારેક કામિની પ્રત્યે પ્રેમથી ભૂલી ગયા છે, ક્યારેક લક્ષ્મીના પ્રેમમાં, રક્ષામાં રહી ગયા, પણ આત્માની રક્ષા કરવામાં કોઈ દિ' આવ્યા નથી, એમ કહે છે. આહાહા...!

'જે પંડિત ક્યારેક જિનવરના માર્ગને પામીને...' આહાહા...! પંડિત તો એને કહીએ, ધર્મી ને જ્ઞાની તો એને કહીએ. બધા બહારના ગમે એટલા શાસ્ત્ર ને સંસ્કૃત ભણેલા હોય, પણ પંડિત તો 'ક્યારેક જિનવરના માર્ગને પામીને...' વીતરાગ પરમેશ્વરે જે માર્ગ અંતરનો નિજાનંદ નિજ પરમાત્મા સ્વરૂપનું ભાન કરીને શ્રદ્ધા કરવી, એવો જે જિનવરનો માર્ગ પામીને. હવે જુઓ! શું પામીને? 'નિજ આત્મામાં રત થાય છે,...' જુઓ! આ જિનવરનો માર્ગ.

વીતરાગ તીર્થકરદેવ પરમેશ્વર કેવળીઓ અનંત પરમાત્માઓ થઈ ગયા વર્તમાન મહાવિદેહમાં 'સીમંધર' ભગવાન બિરાજે છે, લાખો કેવળીઓ બિરાજે છે. અનંતા થયા, અનંતા થશે. સંખ્યાતા વર્તમાન મનુષ્યદેહમાં વર્તે છે. એ બધા ભગવંતોએ માર્ગ કહ્યો. કયો? નિજ આત્મામાં રત થાય. પરદ્રવ્ય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવારને માનવું એ તો રાગ છે, કહે છે. 'ભીખાભાઈ'! ભારે આકરું કામ, ભાઈ! સ્ત્રી તરફ લક્ષ જાય તો અશુભ રાગ થાય, દેવ તરફ લક્ષ જાય તો શુભ થાય. છે તો બેય રાગ. પોતાના શેઠ તરફ લક્ષ જાય તો પાપભાવ થાય, ગુરુ ઉપર લક્ષ જાય તો પુણ્યભાવ થાય, રાગ થાય. છે તો બન્ને રાગ.

અહીં તો ભગવાનનો માર્ગ એ કહ્યો છે, નિજ સ્વરૂપ આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' નિજાનંદ ભગવાન... ધીરજની વાતું છે, ભાઈ! આ કાંઈ વાદ-વિવાદે પાર પડે એવું નથી. ભગવાનઆત્મા શરીર, વાણીની, ક્રિયાથી તો જુદો, પાપના ભાવથી હિંસા, જૂઠું, ચોરી એનાથી જુદો. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, ભગવાનની શ્રદ્ધા આદિ રાગ એનાથી પણ જુદો. આહાહા...! 'વચનામૃત વીતરાગના પરમ શાંતરસ મૂળ, ઔષધ જે ભવ રોગના કાયરને પ્રતિકૂળ...' સાંભળતા (એમ થાય) અર...ર...! આવો માર્ગ? આવો વીતરાગ માર્ગ હોય? આવો? કાયરના તો કાળજા કંપી ઉઠે એવો માર્ગ છે. 'પંડિતજી'! માર્ગ તો ભગવાન આવો છે, હોં! ભલે દુનિયા ન માને અને દુનિયા એનો વિરોધ કરે પણ માર્ગ તો માર્ગ છે, માર્ગમાં કાંઈ બે મત થશે નહિ. ત્રણકાળમાં સત્ય માર્ગના બે પંથ હોય નહિ. આહાહા...! પંડિત એને કહીએ..

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ભેદજ્ઞાન કરે એ પંડિત છે. વ્યવહાર રત્નત્રયથી ભિન્ન પાડી પોતાના સ્વરૂપનો

અનુભવ કરે એ પંડિત છે. નહિતર પંડિતા... પંડિતા... પંડિતા... આવ્યું છે ને? 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં. હે પાંડે... પાંડે... પાંડે... ફોતરા ખાંડે. ફોતરા ખાંડ્યા છે. આહાહા...! બાપા! તને કણ ખાંડતા આવડ્યા નથી, ભાઈ! દુનિયા ગમે તે કહે પણ વસ્તુનો માર્ગ દુનિયાથી કોઈ જુદો છે. જિનવરના માર્ગમાં તીર્થંકરદેવ જૈન શાસનમાં નિજ આત્મામાં રત થવું તે ધર્મ છે. આહાહા...! છે અંદર? નિજ નિજ શબ્દ વાપર્યો છે એટલે કોઈ વળી પર ભગવાન ન સમજી લે. પેલા કહે ભગવાનની ભક્તિની ધૂન લગાવો, ભગવાનની ભક્તિની ધૂન. ધૂન લગાવે એ તો રાગ છે. ભક્તિમાં બરાબર એકાકાર થઈ જવું, એમાં નિર્જરા થાય. ધૂળેય ન થાય, સાંભળને. પુણ્યબંધ થાય અને એમાં કર્તાબુદ્ધિ એકાકાર થાય તો મિથ્યાત્વ થાય. સમજાણું કાંઈ? એવો માર્ગ વીતરાગનો 'ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ'. સમજાણું કાંઈ?

'જિનવરના માર્ગને પામીને...' એટલે કે જિનવરનો માર્ગ એ અનાદિનો છે કે, 'નિજ આત્મામાં રત થાય...' પોતાનો ભગવાન અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વરૂપ છે, એ જ્ઞાનનો સાગર આત્મા છે. પોતાનું સ્વરૂપ જે શુદ્ધ ચિદાનંદ ધ્રુવ છે એ નિજ આત્મામાં રત થાય, એની બાજુમાં એકાગ્ર થાય એને અહીંયાં મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. જિનવરના માર્ગમાં એને માર્ગ કહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? 'તે ખરેખર આ મુક્તિને પામે છે.' લ્યો! શું કીધું ઇ? બેય કહી દીધું કે, નિજ આત્મામાં રત થાય તે મોક્ષમાર્ગ અને તે જ મુક્તિને પામે છે. સમજાણું કાંઈ? શરીર, વાણી, મન જુદા, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર જુદા, સ્ત્રી, કુટુંબ જુદા, સમ્મેદશિખર ને શેત્રુંજય જુદા. એના ઉપરનું લક્ષ જશે તો એને શુભભાવ થાશે, ધર્મ નહિ. સમજાણું કાંઈ? એમ કહે છે. તેથી 'નિજ આત્મામાં રત થાય છે,...' જુઓ! મુનિરાજ કહે છે. સંત આત્મજ્ઞાની ધર્માત્મા ભાવલિંગી 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' (કહે છે). ભગવાનઆત્મા જેમાં પુણ્ય-પાપના વિકલ્પની પણ ગંધ નથી, જેમાં એક સમયની ચાલતી વ્યક્ત પર્યાયનો પ્રવેશ નથી. 'મગનભાઈ'! આહાહા...!

પરદ્રવ્યનો તો પ્રવેશ સ્વરૂપમાં નથી, દયા, દાનના વિકલ્પ, ભક્તિ આદિનો પણ પ્રવેશ નથી પણ વર્તમાન જ્ઞાનનો અંશ પર્યાયરૂપે પ્રગટ જે અંશ છે, એ પણ ધ્રુવ નિત્ય ભગવાન સ્વભાવમાં એનો પ્રવેશ નથી. એવા નિજ આત્મા સ્વરૂપ જે ત્રિકાળી જીવદ્રવ્ય, એમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર દ્વારા લીન થવું, એને અહીંયાં ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. આહાહા...! પછી આ કહે, એ તો નિશ્ચય છે, નિશ્ચય. પણ વ્યવહાર? નિશ્ચય એટલે સાચું, વ્યવહાર એટલે ખોટું. વ્યવહાર તો દોષ છે, અપવાદ છે. આહા...!

મુમુક્ષુ :- પ્રથમ ભૂમિકામાં જેણે પોતાનો પગ માંડ્યો છે એને...

ઉત્તર :- માંડ્યો છે એને એટલે શું? એવી જ્ઞાનની સમજણ હોય છે એ અંદર નિમિત્તરૂપે હોય છે એટલું. પણ એને છોડીને સ્થિર થાય ત્યારે એમાં કાંઈ છે નહિ, એમ એનો અર્થ છે. પગથિયે પગ મુક્યો છે એ છોડવા કે રાખવા? એ તો જાણીને વધારે પૂછે છે, હોં!

અમને આવડે છે એમ તો કહેવું હોય ને, ખબર તો પડે ને લોકોને. અહીં તો પંદર વર્ષ રહ્યા. એ તો હવે સગવડતા અને શરીર માટે બહાર ફરે છે. રોટલા-બોટલાની સગવડતા અહીં સરખી ન હોય, ન્યાં સરખી હોય. ઘરના મકાન છે ને ભાડાના પૈસા સારા આવે છે, ખાય તોય ખુટે એવું નથી એટલા પૈસા આવે છે. બસ, ન્યાં રખડે પછી. ભાઈ તો કાલે કહેતા હતા, ‘નવનીતભાઈ’ કહેતા હતા, તમને કહેતા હતા. આહાહા..! માર્ગ તો પ્રભુ એવો છે ભાઈ! કોઈ વ્યક્તિગતની વાત આ નથી. ઓહોહો..!

‘તે ખરેખર આ મુક્તિને પામે છે.’ એમ શબ્દ છે ને? જે નિજ ભગવાનઆત્મામાં શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને લીનતા-રમણતા નિર્વિકલ્પ કરે છે, એ જ જીવ મુક્તિને પામે છે. તે ખરેખર આ મુક્તિને પામે છે, આહા..! બીજો કોઈ પામતો નથી. કલ્પના માને, માને કે અમારે મોક્ષ થાશે. આ વ્રત પાળીએ ને તપ કરીએ ને અપવાસ કરીએ ને ધર્મ મુક્તિ થાશે. ‘પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો;’ અનંતવાર પાંચ મહાવ્રત પાળ્યા, નગ્નપણું લીધું, બ્રહ્મચર્ય પાળ્યા, યમ, નિયમ પાળ્યા. એ તો પુણ્ય હતું, રાગની ક્રિયા (હતી), એ કાંઈ ધર્મની ક્રિયા નહોતી. આહાહા..! ભારે આકરી વાત. નિજ પરમાત્મામાં રત થાય તે ખરેખર આ મુક્તિને પામે છે. ‘નિજાત્મનિ રતો ભવેદ્ વ્રજતિ મુક્તિમેતાં હિ સઃ’ કહો, ‘જેઠાભાઈ’! એ બે ગાથા થઈ. હવે ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ ત્રીજી ગાથા (કહે છે).

ગાથા-૩

ણિયમેણ ય જં કજ્જં તં ણિયમં ણાણદંસણચરિત્તં ।
વિવરીયપરિહરત્થં ભણિદં ખલુ સારમિદિ વચણં ॥૩॥

નિયમેન ચ યત્કાર્યં સ નિયમો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રમ્ ।
વિપરીતપરિહારાર્થં ભણિતં ખલુ સારમિતિ વચનમ્ ॥૩॥

અત્ર નિયમશબ્દસ્ય સારત્વપ્રતિપાદનદ્વારેણ સ્વભાવરત્નત્રયસ્વરૂપમુક્તમ્ । યઃ સહજપરમ-પારિણામિકભાવસ્થિતઃ સ્વભાવનન્તચતુષ્ટયાત્મકઃ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામઃ સ નિયમઃ । નિયમેન ચ નિશ્ચયેન યત્કાર્યં પ્રયોજનસ્વરૂપં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રમ્ । જ્ઞાનં તાવત્ તેષુ ત્રિષુ પરદ્રવ્યનિરવલંબત્વેન નિઃશેષતોન્તર્મુખયોગશક્તેઃ સકાશાત્ નિજપરમતત્ત્વપરિજ્ઞાનમ્ ઉપાદેયં ભવતિ । દર્શનમપિ ભગવત્પરમાત્મસુખામિલાષિણો જીવસ્ય શુદ્ધાન્તસ્તત્ત્વવિલાસજન્મભૂમિસ્થાનનિજશુદ્ધજીવાસ્તિકાય-સમુપજનિતપરમશ્રદ્ધાનમેવ ભવતિ । ચારિત્રમપિ નિશ્ચયજ્ઞાનદર્શનાત્મકસાર કારણપરમાત્મનિ અવિચલસ્થિરેવ । અસ્ય તુ નિયમશબ્દસ્ય નિર્વાણકારણસ્ય વિપરીતપરિહાર્થત્વેન સામિતિ ભણિતં ભવતિ ।

જે નિયમથી કર્તવ્ય એવાં રત્નત્રય તે નિયમ છે;
વિપરીતના પરિહાર અર્થે 'સાર' પદ યોજેલ છે. ૩.

અન્વયાર્થ :- [સઃ નિયમઃ] નિયમ એટલે [નિયમેન ચ] નિયમથી (નક્કી) [યત્ કાર્ય] જે કરવાયોગ્ય હોય તે અર્થાત્ [જ્ઞાનદર્શનચારિત્રમ્] જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર. [વિપરીતપરિહારાર્થ] વિપરીતના પરિહાર અર્થે (-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રથી વિરુદ્ધ ભાવોના ત્યાગ માટે) [ખલુ] ખરેખર [સારમ્] ઇતિ વચનં] 'સાર' એવું વચન [મણિતમ્] કહ્યું છે.

ટીકા :- અહીં આ (ગાથામાં) 'નિયમ' શબ્દને 'સાર' શબ્દ કેમ લગાડ્યો છે તેના પ્રતિપાદન દ્વારા સ્વભાવરત્નત્રયનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

જે સહજ 'પરમ પારિણામિક ભાવે સ્થિત, સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયાત્મક શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ તે 'નિયમ (-કારણનિયમ) છે. નિયમ (-કાર્યનિયમ) એટલે નિશ્ચયથી (નક્કી) જે કરવાયોગ્ય—પ્રયોજનસ્વરૂપ—હોય તે અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર. તે ત્રણમાંના દરેકનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે : (૧) પરદ્રવ્યને અવલંબ્યા વિના નિઃશેષપણે અંતર્મુખ યોગશક્તિમાંથી ઉપાદેય (-ઉપયોગને સંપૂર્ણપણે અંતર્મુખ કરીને ગ્રહણ કરવાયોગ્ય) એવું જે નિજ પરમતત્ત્વનું પરિજ્ઞાન (-જાણવું) તે જ્ઞાન છે. (૨) ભગવાન પરમાત્માના સુખના અભિલાષી જીવને શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વના વિલાસનું જન્મભૂમિસ્થાન જે નિજ શુદ્ધ જીવાસ્તિકાય તેનાથી ઊપજતું જે પરમ શ્રદ્ધાન તે જ દર્શન છે. (૩) નિશ્ચયજ્ઞાનદર્શનાત્મક કારણપરમાત્મામાં અવિચળ સ્થિતિ (-નિશ્ચળપણે લીન રહેવું) તે જ ચારિત્ર છે. આ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસ્વરૂપ નિયમ નિર્વાણનું 'કારણ છે. તે 'નિયમ' શબ્દને 'વિપરીતના પરિહાર અર્થે 'સાર' શબ્દ જોડવામાં આવ્યો છે.

૧. આ પરમ પારિણામિક ભાવમાં 'પારિણામિક' શબ્દ હોવા છતાં તે ઉત્પાદવ્યરૂપ પરિણામને સૂચવવા માટે નથી અને પર્યાયાર્થિક નયનો વિષય નથી; આ પરમ પારિણામિક ભાવ તો ઉત્પાદવ્યનિરપેક્ષ એકરૂપ છે અને દ્રવ્યાર્થિક નયનો વિષય છે. [વિશેષ માટે સમયસારની ૩૨૦મી ગાથાની શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત ટીકા જુઓ અને બૃહદ્દ્રવ્યસંગ્રહની ૧૩મી ગાથાની ટીકા જુઓ.]

૨. આ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામમાં 'પરિણામ' શબ્દ હોવા છતાં તે ઉત્પાદવ્યરૂપ પરિણામને સૂચવવા માટે નથી અને પર્યાયાર્થિક નયનો વિષય નથી; આ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ તો ઉત્પાદવ્યનિરપેક્ષ એકરૂપ છે અને દ્રવ્યાર્થિક નયનો વિષય છે.

૩. આ નિયમ તે કારણનિયમ છે, કેમ કે તે સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ કાર્યનિયમનું કારણ છે. [કારણનિયમના આશ્રયે કાર્યનિયમ પ્રગટે છે.]

૪. વિલાસ = ક્રીડા; મોજ; આનંદ.

૫. કારણના જેવું જ કાર્ય થાય છે; તેથી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ જ ખરેખર અનંત કાળ સુધી સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી જવાનો ઉપાય છે.

૬. વિપરીત = વિરુદ્ધ. [વ્યવહારરત્નત્રયરૂપ વિકલ્પોને-પરાશ્રિત ભાવોને-બાતલ કરીને માત્ર નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રનો જ-શુદ્ધરત્નત્રયનો જ-સ્વીકાર કરવા અર્થે 'નિયમ' સાથે 'સાર' શબ્દ જોડ્યો છે.]

ગાથા-૩ ઉપર પ્રવચન

णियमेण य जं कज्जं तं णियमं णाणदंसणचरित्तं ।
विवरीयपरिहरत्थं भणित्तं खलु सारमिदि वयणं ॥३॥

નીચે હરિગીત,

જે નિયમથી કર્તવ્ય એવાં રત્નત્રય તે નિયમ છે;
વિપરીતના પરિહાર અર્થે 'સાર' પદ યોજેલ છે. ૩.

ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્ય' એમના શબ્દો. નીચે એનું હરિગીત હતું આપણા પંડિતજીનું કરેલું, શબ્દાર્થ-બરાબર શબ્દ પ્રમાણે (અર્થ કર્યા છે). હવે ત્રીજી ગાથાનો અન્વયાર્થ લઈએ. 'નિયમ એટલે નિયમથી (નક્કી) જે કરવાયોગ્ય હોય તે...' નિયમ એટલે નિશ્ચયથી કરવાયોગ્ય હોય તે. 'અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર.' લ્યો! એ નિયમ છે. આત્માના સ્વરૂપનો-શુદ્ધ આનંદનો-અનુભવ એની પ્રતીતિ અને એની લીનતા એ નિયમ છે અને એ નિશ્ચયથી કરવા લાયક છે. આ કરવાનું આવ્યું, એય...! 'દેવાનુપ્રિયા'! કાલે કહેતા ને? આ કરવું આવ્યું (નહિ). આ કરવાનું આવ્યું, જુઓ!

'ણિયમેણ ય જં કજ્જં' નિયમથી કરવાલાયક હોય તો ભગવાન આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, એનું અંતરમાં જ્ઞાન, અંતર દષ્ટિ ને અંતર લીનતા તે નિશ્ચયથી કરવા લાયક છે. વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ એ કરવા લાયક નથી. આવી જાય છે એને જાણવાલાયક છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ભારે કામ. જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર તે નિયમ છે, દેખો! નિયમ એને કહીએ કે, જે નિશ્ચયથી કરવાલાયક હોય એને નિયમ કહીએ. અને તે નિયમ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (છે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર નિજ આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને ચારિત્ર તેને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કહીએ.

'વિપરીતના પરિહાર અર્થે (-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રથી વિરુદ્ધ ભાવોના ત્યાગ માટે)...' વ્યવહારના ત્યાગ (માટે). વ્યવહાર રત્નત્રય તે વિકલ્પ છે, દુઃખરૂપ છે, બંધરૂપ છે. 'એના ત્યાગ માટે ખરેખર 'સાર' એવું વચન કહ્યું છે.' 'નિયમસાર'. આ શાસ્ત્રનું નામ 'નિયમસાર' (છે). 'કુંદકુંદાચાર્ય'કૃત. નિયમ એટલે નિશ્ચયથી કરવા લાયક એવો આત્માનો પરમાનંદ સ્વભાવ, એની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને અનુભવ, એ નિશ્ચયથી નિર્વિકલ્પ દશા કરવા લાયક છે, લ્યો! કરવા લાયક છે આ આવ્યું. શું કરવું? આ કરવું.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ઈ નહિ. આ કરવાથી સુખી, ઊંધું કરવાથી દુઃખી. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ તો 'કુંદકુંદાચાર્ય'ના સીધા વચનો સાદા, સરળ (છે). પંચમહાવ્રતધારી જંગલમાં વસનારા,

આત્મધ્યાની ભાવલિંગી સંત કહે છે કે, નિયમથી જીવને કરવા લાયક હોય તો તે નિયમ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર છે. અને તે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં વ્યવહારના પરિહાર અર્થે નિયમની સાથે સાર કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'નિયમસાર' શબ્દ છે ને?

મુમુક્ષુ :- સમયસારમાં...

ઉત્તર :- એય છે. સમયસાર એટલે દ્રવ્ય, ભાવકર્મ, નોકર્મ રહિત. સમય એટલે આત્મા. કેવો? કે, જેમાં જડકર્મ, નોકર્મ શરીર ને પુણ્ય-પાપના ભાવકર્મ, એનાથી રહિત એનું નામ 'સમયસાર'. આ 'મોક્ષમાર્ગ' (કલ્પો). 'નિયમસાર' આ તો પર્યાયની વાત છે, એ દ્રવ્યની વાત હતી. સમજાણું કાંઈ?

'નિયમસાર' મોક્ષમાર્ગ એ પર્યાય છે. શું? મોક્ષમાર્ગ પર્યાય છે, શુદ્ધ પર્યાય છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આત્માની શુદ્ધ પર્યાય-અવસ્થા છે. દ્રવ્ય ત્રિકાળી શુદ્ધ છે, વસ્તુ ત્રિકાળી શુદ્ધ ધ્રુવ છે ભગવાન. એની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્ર નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ પર્યાય છે. એ પર્યાય મોક્ષનું કારણ છે. મોક્ષ પણ પર્યાય છે. સાર એવું, વિપરીતના ત્યાગ માટે 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે કે, જોડેલો શબ્દ છે. આહાહા...! કેટલી વાત કરી! બહુ સરસ!

ટીકા :- 'અહીં આ (ગાથામાં), 'નિયમ' શબ્દને 'સાર' શબ્દ કેમ લગાડ્યો છે તેના પ્રતિપાદન દ્વારા સ્વભાવરત્નત્રયનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.' જુઓ! પેલામાં નિશ્ચય કહ્યું હતું, નિરપેક્ષ. સ્વભાવ રત્નત્રય એમ કરીને બે ભાગ પાડે છે. આત્મા અખંડ આનંદ ધ્રુવ શુદ્ધ (છે). એના સ્વભાવમાંથી પ્રગટેલી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને શાંતિ ચારિત્ર એ નિર્વિકલ્પ વીતરાગી દશાને અહીંયાં સ્વભાવ રત્નત્રય કહેવામાં આવે છે. જે આત્માની વીતરાગી પર્યાય છે. સ્વભાવ રત્નત્રય-એનો અર્થ થયો, કે જે બાહ્યનો વ્યવહાર રત્નત્રય છે એ વિભાવ રત્નત્રય છે. શું 'પંડિતજી'! આહા...! ભારે કામ, ભાઈ! દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ વિભાવશ્રદ્ધા છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન વિભાવજ્ઞાન છે ને પંચમહાવ્રતનું પાલન એ વિભાવરાગભાવ છે, વિભાવભાવ છે, એ સ્વભાવભાવ નહિ. જુઓ! એમ કહે છે ને? જુઓ!

'નિયમ' શબ્દને 'સાર' શબ્દ કેમ લગાડ્યો છે તેના પ્રતિપાદન દ્વારા સ્વભાવરત્નત્રયનું સ્વરૂપ કહ્યું છે....' વ્યવહાર રત્નત્રયના અભાવ દ્વારા શુદ્ધ રત્નત્રય સ્વભાવનું સ્વરૂપ અહીંયાં કહ્યું છે. એનો અભાવ કરવા. ભારે વાત, ભાઈ! વ્યવહારના ગ્રંથોમાં એવી વાતું આવે ને કે, માણસ આ સાંભળીને મૂઝાય જાય. વ્યવહારના ગ્રંથમાં આવે કે આમ કરવું, આમ કરવું એમ આવે, લ્યો! વ્યવહારનય અન્યથા કથન કરે છે. જેવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એથી ઉલટું (કથન) કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

'જે સહજ પરમ પારિણામિક ભાવે સ્થિત, સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયાત્મક શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ તે નિયમ (-કારણનિયમ) છે.' જરી ઝીણી વાત છે. પરમ પારિણામિક

ભાવે એ ત્રિકાળ. પરમ પારિણામિક સહજ ત્રિકાળ ભાવ. એક સમયની વર્તમાન પર્યાય સિવાયનો સ્વાભાવિક પરમ પારિણામિક એટલે જેને કર્મના નિમિત્તની સદ્ભાવની અપેક્ષા કે અભાવની અપેક્ષા વિનાની ઇ ચીજ છે. એવો પરમ પારિણામિક ભાવે સ્થિત અંતર સ્વરૂપનું. ‘સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયાત્મક...’ અંતર સ્વરૂપ ધ્રુવ ભગવાનઆત્મા, એમાં અનંતદર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંતઆનંદ ને અનંતવીર્ય એ અંદર ધ્રુવમાં સ્થિત છે. અરે..! શું આ? પરમ સ્વભાવભાવમાં આ ચાર બોલ સ્થિત-ધ્રુવ-છે. સમજાણું કાંઈ?

એ ‘શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ...’ એવું જે ત્રિકાળી શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ તે નિયમ છે. ત્રિકાળી શુદ્ધજ્ઞાનચેતના, ત્રિકાળી શુદ્ધજ્ઞાનચેતના-ધ્રુવ, એને અહીંયાં નિયમ--કારણરૂપ નિયમ કહેવામાં આવે છે. મોક્ષનો માર્ગ તો કાર્યનિયમ છે ને આ? એનું કારણ આ ત્રિકાળી વસ્તુ છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. આહાહા..! અર્થ છે ને નીચે.

‘આ પરમ પારિણામિક ભાવમાં ‘પારિણામિક’ શબ્દ હોવા છતાં તે ઉત્પાદવ્યરૂપ પરિણામને સૂચવવા માટે નથી...’ મોક્ષનો માર્ગ છે ને સિદ્ધપદ છે એ તો ઉપજે છે અને સંસાર પર્યાયનો નાશ થાય છે. અથવા નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ જે રત્નત્રય નિશ્ચય છે, વીતરાગી દશા (છે), એ પણ પર્યાયનો નાશ થાય (છે) ને મોક્ષની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય (છે). એ ઉત્પાદ-વ્યય આ પારિણામિક ભાવમાં નથી. એ ઉત્પાદ-વ્યય જે પર્યાય-અવસ્થા-દશા છે એ તો એક સમયની દશામાં ઉત્પાદ-વ્યય છે, ત્રિકાળી ધ્રુવમાં ઉત્પાદ-વ્યય છે નહિ. આહાહા..! ‘ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તમ સત્’ આવે છે ને? આખું દ્રવ્ય-પ્રમાણના વિષયનું દ્રવ્ય. અહીં તો નિશ્ચયનયના વિષયનું દ્રવ્ય. જે ઉત્પાદ-વ્યયનો અંશ છે એ તો વ્યવહાર છે, ત્રિકાળી ધ્રુવ તે નિશ્ચય છે. સમજવું કઠણ હજી તો. આહા..! બહારની વાતુંમાં એવો ઘૂંચાય ગયો ને એમાં અંતર વાતું સાચી સાંભળવાને પણ મોખ રહ્યો નહિ. માર્ગ એ નહિ, એમ (કહે છે). એ તો નિશ્ચય એકાંત છે એમ કરીને માળાએ કાઢી નાખ્યું. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

આચાર્ય કહે છે, ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ ટીકા-અર્થ કરે છે. નિયમ છે ને? મોક્ષનો માર્ગ, એમાંથી નિશ્ચય નિયમ કાઢ્યો. મોક્ષનો માર્ગ નિયમ કહ્યો ને? નિર્વિકલ્પ વીતરાગી દશા એ મોક્ષનો માર્ગ. એ તો પર્યાય છે. ત્યારે અહીં દ્રવ્યને નિયમ તરીકે કારણ કાઢ્યું. સમજાણું? શબ્દ તો શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ શબ્દ પડ્યો છે, શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ. પણ એ પરિણામ ઉત્પાદ-વ્યયવાળા નહિ. રાગની ઉત્પત્તિ થાય ને નાશ થાય એ જુદી વસ્તુ. સમ્યગ્જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય અને એ સમ્યગ્જ્ઞાન વિશેષ ઉત્પન્ન થાય ને પહેલાનું નાશ થાય એ જુદી વસ્તુ. આ ઉત્પાદ-વ્યય વિનાનું ત્રિકાળી ધ્રુવ એને પણ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ કહેવામાં આવે છે. ભારે વાત છે, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? આ શું હશે આવો માર્ગ?

‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ ટીકા કરે છે, જુઓને! તે નિયમ છે. ‘ઉત્પાદવ્યયરૂપ પરિણામને સૂચવવા માટે નથી અને પર્યાયાર્થિક નયનો વિષય નથી;...’ આ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ એ

વર્તમાન પર્યાયનયનો વિષય નથી, એ ત્રિકાળી ધ્રુવ દ્રવ્યાર્થિકનયનો વિષય છે. આ શું વિષય છે? ગ્રીક લેટિન લાગે આ તો. ચાલતો વિષય નથી ને. અત્યારે આ ધર્મનો વિષય ચાલતો નથી. બહારની ક્રિયાકાંડની પ્રવૃત્તિ જે અધર્મ ને રાગ, એને ધર્મ માનીને લોકો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દેશનાલબ્ધિ કીધી ને.

ઉત્તર :- દેશનાલબ્ધિ કીધી એટલે શું? માટે એમ કે સમજવામાં ગુરુનું નિમિત્ત જોઈએ ને, એમ કહે છે. પણ એ પહેલા અહીં સાંભળી લીધું છે ને પંદર વર્ષ? જોયું? આ શું કીધું? ... શું કહેવાય? ઝરિયા, ઝરિયામાં દેશનાલબ્ધિ મળતી હશે એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો સાંભળેલી વાત છે.

ઉત્તર :- પણ એનામાં પંદર વર્ષ પહેલાં સાંભળ્યું નથી? એમ ખબર નથી? ઈ નથી કહેતા?

અહીં તો હજી એક નિયમને સિદ્ધ કરવું છે. આ પુસ્તકનું નામ 'નિયમસાર' (છે). ધ્યાન રાખજો! હવે નિયમ એટલે નિશ્ચયથી કરવા લાયક આત્માના સ્વભાવની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને શાંતિ. શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને ચારિત્ર એટલે અંદર વસ્તુના સ્વરૂપમાં રમવું શ્રદ્ધા, જ્ઞાન (કરવા) એ નિયમ. અને સાર એટલે વ્યવહારના અભાવ માટે શબ્દ કહ્યો છે. હવે એ નિયમને સિદ્ધ કરવા એ તો પર્યાયનો નિયમ કીધો. હવે એ પર્યાયનો નિયમ પ્રગટ ક્યાંથી થાય? કે, ત્રિકાળી દ્રવ્યનિયમ છે એમાંથી પ્રગટ થાય. સમજાણું કાંઈ? 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ'ની ટીકા એવી છે. સાધારણ માણસ ના પાડે છે, આવી ટીકા તો... આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- જે સીધું હતું એ ગડબડવાળું કરી નાખ્યું.

ઉત્તર :- ક્લિષ્ટ કર્યું, લોકો એમ કહે છે. ભાઈ! તમને ખબર નથી. કારણ કે, જ્યાં મૂળ પાઠમાં જ નિજ પરમાત્માની શ્રદ્ધા એમ જે આવે છે એટલે કહે છે કે, જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સાચા નિશ્ચય, એ નિયમ છે અને તે કરવા લાયક કીધા. હવે એ તો પર્યાયનો નિયમ કીધો પણ નિયમનું કોઈ કારણ ત્રિકાળી ચીજ છે કે નહિ? તો કહે છે, ત્રિકાળી અંદરમાં શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામરૂપી ભાવ જે ત્રિકાળી ધ્રુવ છે, એમાં ઉત્પાદવ્યય પરિણામ નથી. આ મોક્ષના માર્ગના પરિણામ પ્રગટ્યા એ પણ એમાં નથી. 'સ્વરૂપચંદભાઈ'!

મુમુક્ષુ :- મૂળમાં નથી.

ઉત્તર :- મૂળમાં ક્યાં છે, એ તો ધ્રુવ છે. એને નિશ્ચય નિયમ કહેવામાં આવે છે. પરમ નિયમ એટલે ત્રિકાળી નિયમ. સમજાણું કાંઈ?

'આ પરમ પારિણામિક ભાવ તે ઉત્પાદવ્યયનિરપેક્ષ એકરૂપ છે...' જુઓ! જે મોક્ષનો માર્ગ પ્રગટે છે, વીતરાગી શ્રદ્ધા, વીતરાગી શ્રદ્ધા એટલે વિકલ્પ વિનાની આત્માની નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધા, આત્માનું સ્વસંવેદનજ્ઞાન, આત્માનું ચારિત્ર એ પર્યાયનયનો વિષય છે અને આ જે

શુદ્ધચેતનાપરિણામ કદ્યા એ દ્રવ્યાર્થિકનયનો વિષય છે. એ ઉત્પાદવ્યયનિરપેક્ષ એકરૂપ ત્રિકાળ છે. પર્યાય છે, વીતરાગી પર્યાય એ નિશ્ચયથી કરવા લાયક કીધી પણ એ તો પર્યાય છે, વસ્તુ છે એ તો છે જ, એને કરવા લાયક કે કરવા-ફરવાનું કાંઈ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘અને દ્રવ્યાર્થિકનયનો વિષય છે.’ જુઓ! કોણ? આ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ. કોણ? કે, જે પરમ સ્વભાવિકમાં સ્થિત એવો સ્વભાવ અનંત ચતુષ્ટયાત્મક શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ. ભારે! એ તો વસ્તુ ત્રિકાળી ધ્રુવ એની દૃષ્ટિ કરવાનો એ વિષય છે. અહીં તો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ એ તો મોક્ષમાર્ગ નહિ. કારણ કે, વિકલ્પ ને રાગ છે. પણ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એક સમયની પર્યાય છે એ વર્તમાન પર્યાય વ્યવહારનયનો વિષય છે, ભાઈ! લ્યો! ઓહોહો...! પેલો વ્યવહાર જે વ્યવહારરત્નત્રય એ વ્યવહારનયનો વિષય તો અહીં છે જ નહિ, એની વાત જ નથી. ફક્ત ભગવાનઆત્મા નિજ પરમાત્મ સ્વરૂપ જે ત્રિકાળ, એની અંતર્મુખ થઈને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વીતરાગી દશા થાય એ પણ પર્યાયનયનો વિષય છે, વ્યવહારનયનો વિષય છે. દેખો! આ વ્યવહારનય. એ.. ‘ચંદુભાઈ’! નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એ વ્યવહારનયનો વિષય છે. સદ્ભૂત વ્યવહાર છે ને. આહાહા...! હવે ઓલો ક્યાંય તારા વિકલ્પનો વ્યવહાર તો ક્યાંય ગયો. દેહની ક્રિયા એ તો જડની ક્રિયા, એ તો ક્યાં હતી આત્મામાં. સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ મુનિ સંત દ્વિગંબર જંગલવાસી આત્મજ્ઞાની ધ્યાની મોક્ષમાર્ગમાં હતા. ઈ કહે છે કે, ભાઈ! આ ‘કુંદકુંદાર્યાર્ય’ નિયમસાર’ કહ્યું એટલે ‘કુંદકુંદાર્યાર્ય’ કહે છે કે, નિયમ એટલે શું? કે, નિશ્ચયથી આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની વીતરાગી પર્યાય કરવા લાયક તેને નિયમ કહીએ છીએ. અને સાર એટલે એમાં વિકલ્પનો અભાવ, વ્યવહારનો અભાવ સૂચવવા સાર શબ્દ કહ્યો છે.

હવે એ નિયમસારના ભાવમાંથી એમણે કાઢ્યું કે એ નિયમસાર તો પર્યાયનયનો વિષય નિયમ છે, એમાં ઉત્પાદવ્યયવાળી દશા થઈ એ તો. ધ્રુવ ત્રિકાળી વસ્તુ છે ઈ? ઓહોહો...! મોક્ષમાર્ગ વ્યવહારનયનો વિષય-પર્યાયાર્થિકનયનો વિષય કીધો ને? આ ધ્રુવ પર્યાયાર્થિક નયનો વિષય નથી. આહા...! પહેલું તો હજી કાને પડતાં ગ્રીક લેટિન જેવું લાગે. આહાહા...! જૈનની સાચી કથની જ ઘસાઈ ગઈ અને માર્ગ રહી ગયો ઉપલો થોથા. આહાહા...! માથું છે એ. ઓલામાં લખ્યું છે ને? થોથું. ‘રવજીભાઈ’એ લખ્યું છે. આ કાને સાચું સાંભળે એ કાન બાકી કોડા. આ માથું સાચું સમજે ને હા પાડે એ માથું બાકી થોથા, માથુ નહિ તો થોથું. એવું આમાં ‘આત્મધર્મ’ કાંઈક આવ્યું છે. ક્યાંક વાંચ્યું છે.

‘વિશેષ માટે સમયસારની ૩૨૦મી ગાથાની શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત ટીકા જુઓ...’ ૩૨૦ ગાથા ને? આપણે વ્યાખ્યાન થઈ ગયા. બહુ સૂક્ષ્મ, બહુ સૂક્ષ્મ. ૩૨૦ ગાથા, ‘જયસેનાચાર્ય’ની ટીકા અલૌકિક વાત છે. જેના ત્રિકાળી પરમ સ્વભાવમાં પર્યાયની ગંધ નથી, પર્યાય જેમાં અડતી નથી. આહાહા...! ભારે વસ્તુ, ભાઈ! મોક્ષનો માર્ગ એ વ્યવહાર

છે, સાચો મોક્ષમાર્ગ, હોં! પેલો વિકલ્પ એ તો નહિ, જેમાં તો છે જ નહિ એની વાત કરી. આ તો સાચો મોક્ષમાર્ગ-આત્માના આનંદનો અનુભવ અને એનું જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા એ પણ પર્યાય છે માટે વ્યવહારનયનો વિષય છે. પણ આ જે શુદ્ધજ્ઞાનચેતનાપરિણામ છે ત્રિકાળી એ નિશ્ચયનયનો વિષય છે. એની વિશેષ વ્યાખ્યા આવશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)